

IVICA HAJDUČEKOVÁ (Košice, Slovakia)
E-mail: ivica.hajduceкова[at]upjs.sk

Metodologické východiská vo výskume spirituality a metaempirickej dimenzie literárnej skutočnosti

Obsah:

V štúdiu zameranej na metodologické východiská vo výskume umeleckého textu, básnického aj prozaického, ktorého neoddeliteľným atribútom je duchovnosť či náboženskosť, sú predstavené možnosti, ktoré súčasnej vede ponúka transdisciplinarita. Filozofický, psychologický, teologický, religionistický, lingvistický, literárno-vedný aj semiotický prienik do textu umožňuje k metaempirickej dimenzii literárnej skutočnosti prístup diferencovane.

V piatich častiach príspevok ponúka overený pojmový aparát, ktorým možno vstúpiť do náročne kódovaného duchovného posolstva v básnickej, ako aj prozaickej umeleckej výpovedi. Na základe predchádzajúceho výskumu autorka predstavuje metodologicky zostavený súbor pojmov a dopĺňa ho príkladmi konkrétnych básnických či prozaických textov: duchovnosť – t/Transcendencia – religiozita a spiritualita – spiritualéma – „homo religiosus“ – sakrálna a profánna. Zároveň, vychádzajúc z analyticko-interpretáčnej skúsenosti, predkladá a odôvodňuje návrh na rozšírenie škály duchovnej zrelosti o modalitu „homo spiritualis“ a „homo spiritus / Spiritus“.

Navrhovaný pojmový aparát vo funkcii metodologických východísk umožňuje odhaľovať prienik vyššieho duchovného zmyslu do tvarových dispozícií umeleckého textu.

1. Vedecký výskum duchovnosti v umeleckej literatúre (jej nábožensky orientovanej línie) so sebou prináša niekoľko problémov, ktoré sú spojené aj s otázkou jej estetických, resp. umeleckých kvalít. Na pozadí protikladu explicitnosť a implicitnosť (priamosť a nepriamosť) upozornil slovenský literárny vedec i básnik M. Milčák vo svojich literárno-vedných úvahách o spiritualite v poézii na špecifický spôsob umeleckej výpovede o zážitku, ktorý je vo svojej jedinečnosti neopakovateľný, ale najmä ťažko verbalizovateľný:

„Spiritualitu by mal autor i jeho čitateľ vnímať ako prirodzenú súčasť umeleckých ambícií textu, nie ako dominantný cieľ. Zložitý a nelineárny proces tvarovania a diferenciacie, ktorý predznamenáva každú umelecky hodnotnú výpoveď, nie je možné nahradiť pátosom, čirou exaltovanosťou či

len oduševneným vierovyznaním. Hoci platí, že báseň môže byť zároveň i modlitbou, neznamená to ešte, že každá modlitba sa automaticky stáva básňou¹.

V súvislosti s výnimočným duchovným zážitkom, osvietením, dodáva:

„Ved' extatický zážitok mystika alebo každá jemu podobná neopakovateľná a špecificky osobná náboženská skúsenosť, ktorá sa (pre svoju výlučnosť, zriedkavosť a neraz aj osudovosť) ani nemusí zhodovať s prežitím nijakej inej situácie, je jazykom neuchopiteľná alebo sa pohybuje na hranici komunikatívnosti“².

Vyslovené stanovisko M. Milčáka môžeme podoprieť aj literárnovedným výskumom F. Míka (1973), ktorý vo svojej sústave výrazových kategórií uvádza, že funkčné komponenty štýlu na hranici vyjadriteľnosti na osi subjektívnosť – expresívnosť – emocionálnosť – afekt zodpovedajú afektu:

„Krajným stupňom emocionálnosti je afekt. Výraz citu tu prekračuje hranice jazyka“³.

Práve na úrovni štýlu, ktorý je generovaný na priesečníku témy a jazyka, sa črtá hranica, za ktorou je síce sémantika slova bezmocná, no výpovedná sila obrazu naberá na semiotickej účinnosti. Kľúčom k riešeniu sa tak stáva výrok slovenského literárneho vedca S. Rakúsa o ontologickej čрте umeleckej fikcie:

„podnecuje k okľuke a nepriamosti, k nevyhnutnosti vypovedať niečo čímsi iným“⁴.

Otázka, na ktorú budeme hľadať odpoveď, znie: Ako možno preniknúť do náročne kódovaného duchovného posolstva v umeleckej výpovedi a odhaľovať jeho kvality? Našou snahou bude poukázať na širšie axiologické súvislosti v umeleckej literatúre, a to v poézii aj v próze.

2. Interdisciplinárne možnosti výskumu čerpajúce nielen z literárnej vedy, ale aj z lingvistiky, semiotiky, psychológie či filozofie, religionistiky a teológie ponúkajú niekoľko inšpirácií na uvažovanie o pojmovom aparáte a rozvinutí metodologických východísk, ktoré by diferencovane odhaľovali kvalitatívne rozvinutie duchovnosti v umeleckom texte. Cieľom štúdie je predstaviť možnosti takéhoto prístupu, ktorý sa opiera o základné pojmy primárne vychádzajúce z výskumu Z.

¹ M. Milčák, *O spiritualite básnického textu*, [w:] *Mýtus a báseň (7 úvah o poézii)*, Modrý Peter, Levoča 2010, s. 35-36.

² *Ibidem*, s. 36.

³ F. Miko, *Od epiky k lyrice. Štylistické prierezy literatúrou*, Tatran, Bratislava 1973, s. 43.

⁴ S. Rakús, *Medzi mnohoznačnosťou a presnosťou*, Modrý Peter, Levoča 1993, s. 16.

Plašienkovej⁵ (1997), J. Komorovského⁶ (1997), M. Stríženca⁷ (2005), ale aj P. Libu⁸ (1995) a J. Sabola⁹ (2002, 2010) – duchovnosť, transcendencia, religiozita a spiritualita, spiritualéma, sakrálna a profánna. Následne roztvoríme priestor na úvahy o využití a rozvinutí typológie osobnosti, ktorú vymedzil J. Komorovský v pojme „homo religiosus“, v literárnovednom bádani. Prostredníctvom neho sa ponúka možnosť zhodnotiť tvarovanie epickej postavy či lyrického subjektu v intenciách duchovnosti.

Keďže sme už nosnosť predkladaného pojmového aparátu overovali v niekoľkých analýzach a interpretáciách prozaického aj básnického textu, doložíme ju konkrétnymi príkladmi: básňou v próze S. Cambela / Š. Kosorkina *Zlomená duša*, básnickým cyklom Hviezdoslava [P. Országha] *Sonety*, básňami M. Rúfusa *Báseň o dare*, E. B. Lukáča *Juh a Sever* a I. Kraska *Poznanie*, ale aj novelami F. Švantnera *Kňaz a Prizraky*, fragmentárnym románom M. Kukučina *Syn výtečníka* a novelou *Keď báčik z Chocholova umrie*, poviedkou J. G. Tajovského „*Hlucháň*“.

2. 1. Duchovnosť ako antropologickú konštantu úzko spätú s transcenciou vymedzuje Z. Plašienková¹⁰ na pozadí dejín filozofie ako existenciálny postoj človeka, založený na intuitívnom poznaní a plnom akceptovaní Summum Bonum na základe osobnej vnútornej skúsenosti. Existenciálny postoj vysvetľuje ako pripravenosť k určitému druhu správania sa, konania, myslenia, k usmerňovaniu života. Chápe ho ako existenciálny duchovný proces,

„v ktorom sa pokúšame prekročiť časopriestorové obmedzenie nášho života a akoby sa <dotknúť večnosti>. Zo strany emocionálnej môže byť vyjadrením existenciálneho postoja úcta, bázeň, česť, zbožňovanie, empatia atď.“¹¹.

⁵ Z. Plašienková, *Duchovnosť človeka v kontexte filozofických reflexií* [w:] *Duchovný rozmer osobnosti: Interdisciplinárny prístup*, M. Stríženc (ed.), Ústav experimentálnej psychológie SAV, Bratislava 1997, s. 1-14.

⁶ J. Komorovský, *Psychologický typ „homo religiosus“*, [w:] *Duchovný rozmer osobnosti: Interdisciplinárny prístup*, M. Stríženc (ed.), Ústav experimentálnej psychológie SAV, Bratislava 1997, s. 15-21.

⁷ M. Stríženc, *Spiritualita a jej zisťovanie*, „Človek a spoločnosť (internetový časopis pre pôvodné, teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied)“ [online], r. 8: 2005, nr 1, Spoločenský ústav SAV, Košice, <http://www.saske.sk/cas/archiv/1-2005/strizenec.html> [dostup: 12.03.2012].

⁸ P. Liba, *Dostredivé priestory literatúry*, Vysoká škola pedagogická v Nitre, Nitra 1995.

⁹ J. Sabol, *Lingvisticko-semiotické pohľady na biblické texty*, [w:] *Studia Academica Slovaca. 31, Prednášky 38. letnej školy slovenského jazyka a kultúry*, J. Mlacek (red.), Stimul, Bratislava 2002, s. 198-207; J. Sabol, O. Sabolová, J. Sersenová, *Spiritualéma*, „Verbum“, roč. XXI (21): 2010, nr 1, s. 92-97.

¹⁰ Z. Plašienková, *Duchovnosť človeka...*, op. cit., s. 1-14.

¹¹ *Ibidem*, s. 9.

V súvislosti s **transcendenciou** autorka výstižne uvádza: „Transcendencia je Druhý a bránou k nej je vzťah“. Definuje ju ako schopnosť osoby „prekročiť seba samú v zmysle otvorenia sa druhým, bytiu, Bohu, teda všetkému, čo ju presahuje“¹². Zároveň, odvolávajúc sa na P. T. de Chardina¹³, poukazuje na aktuálnosť koncepcie duchovného rastu, v ktorej sa prostredníctvom Transcendencie človek môže stať zrelou osobnosťou a prekonávať hranicu medzi profánnym a sakrálnym svetom. Z. Plašienková vo svojom uvažovaní o súčasnom alternatívnom ponímaní transcendencie rozlišuje „veľkú“ Transcendenciu, t. j. Božskosť v zmysle osobného alebo neosobného Boha, teistického, panteistického aj panenteistického, a „malú“ transcendenciu, t. j. sféru, ktorá nás „presahuje“, iná skutočnosť, voči ktorej sa vieme „otvoriť“, na ktorú sa vieme „zamerat“, no nemá zameranie na božskosť. V nadväznosti na to aj duchovnosť môže byť náboženská aj nenáboženská, čím sa pripúšťa uznanie rôznych foriem duchovnosti aj spiritualít¹⁴.

2. 1. 1. Jedným z príkladov na obrazné, umelecky pôsobivé rozvinutie duchovnosti v slovenskej modernistickej literatúre je báseň v próze *Zlomená duša* od Sama Cambela / Š. Kosorkina¹⁵, v ktorej novoromantický lyrický subjekt nachádza východisko z existenciálnej krízy sprevádzanej duševnou bolesťou, utrpením až zúfalstvom, v otvorení sa duchovnej sfére v geste zdvihu k Transcendentnu:

„Och, kde je cesta, kde chodník k Neznámej Moci, vyputnávajúcej z ťažkých oŕaží a všetko urovnávajúcej? Svitnite, zjasňujúce líče, a povznete srdce v Jej éterový azúr! Chcem sa vám otvoriť do najhlbšieho vnútra a pozvoľovať jasným prílivom a piť božské elixíry Poznania. Chcem skúpať svoju chorú dušu v ozdravujúcich vánkoch; chcem ožiť a znovu horúco prilnúť k životu, k tomu daru „najväčšiemu zo všetkých požehnaní“, po ktorom tak túžim a ktorý tak nesmieme milujem!

Roztváram ramená v šialenom úpenlivom očakávaní a upieram do neba napnuté hľadajúce zraky.“¹⁶

V intenciách požiadaviek na umelecké zobrazenie duchovnosti, a v rámci nej aj transcendencie, možno uviesť básnický cyklus *Sonety* od najvýraznejšieho predstaviteľa poézie v období realizmu Hviezdoslava [P. Országha]¹⁷. V ňom lyrický subjekt prekonáva hranicu svojho „ja“ v introspektívnom ponore, naznačujúc

¹² Ibidem, s. 12.

¹³ Z. Plašienková sa interpretácii filozofie P. T. de Chardina podrobnejšie venovala v monografii *Na ceste s Teilhardom de Chardin*. Vide: Z. Plašienková, *Na ceste s Teilhardom de Chardin*, Dobrá kniha, Trnava 2004, ss. 215.

¹⁴ Z. Plašienková, *Duchovnosť človeka...*, op. cit., ibidem, s. 13-14.

¹⁵ Sam Cambel / Š. Kosorkin, vide: Š. Kosorkin, *Zlomená duša*, [w:] M. Gáfrík, *Koniec lásky: Antológia prózy zo slovenskej moderny*, Vydavateľstvo Matica slovenskej, Martin 2007, s. 196-198.

¹⁶ Ibidem, s. 198.

¹⁷ Hviezdoslav [P. Országh], *Sonety*, [w:] Hviezdoslav, *Dielo I*, S. Šmatlák (red.), Slovenský Tatran, Bratislava 1996, s. 339-350.

cestu nahor ako možnosť prieniku do sféry transcendentna, v ktorej nachádza svoj nadzmyslový „domov“:

„Tu doma je, kam vlastne dl'a poslania patrí,
z pút zmyslov unikol jak vtáča nástrahe,
a žije plným žítím pre seba a v sebe.

Len keď strasť zemsčú vrhol do večernej vatry,
len vtedy octne sa zas človek na dráhe,
po nejž, i kým tu hlivie, zájst' mož' načas v nebe.“¹⁸
(*I. sonet*)

V priebehu celého cyklu na tejto vertikálnej duchovnej ceste lyrický subjekt postupne dozrieva, na čo poukážeme neskôr.

Nábožensky orientovaný básnik, predstaviteľ dolorizmu v slovenskej medzivojnovnej poézii, Emil Boleslav Lukáč, vo svojej básni *Juh a Sever*¹⁹ (1989) osobitým spôsobom nastolil problém hatenej transcencie. V obraze polarizovaného Juhu a Severu je stvámený lyrický problém: večná mužsko-ženská prít'ažlivosť aj odmietavosť, vzplanutie aj neopätovanie, túžba po naplnení, vzájomnosti, ktorá sa však nemôže uskutočniť. Rozvintú kontrastívnosť je nepresiahnuteľnou bariérou, ktorým sú muž a žena oddelení naveky:

„Juh za severom túži večne,
Mohutne, hladne, nekonečne.
Sever mrie objat' južnú kvetnu,
Kedy sa krásne, žhavo stretnú?“²⁰
(*Juh a Sever*)

Potvrďuje sa, že „bránou je vz'tah“. Avšak deliaca čiara, onen pomyselný prah jedného k druhému je neprekročiteľný.

Na možnosť rozlíšiť „malú“ transcenciu a „vel'kú“ Transcenciu v analyticko-interpretáčnom pohľade na funkciu duchovnosti v umeleckom texte by sme osobitne poukázali na príklade románu slovenského prozaika obdobia realizmu M. Kukučina *Syn výtečníka*²¹. Autor na jej odlíšení vybudoval expozíciu (1. – 3. kapitola) románu, v ktorej je ústredná postava Michala Kvetoslava Hubu predstavená najprv v role milujúceho manžela hľadiaceho na svoju vyvolenú Amáliu ako na anjelskú bytosť a potom aj láskou prekypujúceho muža, z ktorého sa narodením

¹⁸ *Ibidem*, *I. sonet*, s. 339.

¹⁹ E. B. Lukáč, *Juh a Sever*, [w:] *Idem, Sokratov pohár*, Slovenský spisovateľ, Bratislava 1989, s. 25.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ M. Kukučín, *Syn výtečníka, 1.*, Zlatý fond denníka SME r. 2009, s. 2-115,
http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1009/Kukucin_Syn-vytecnika-1 [dostep: 30.06.2010].

syna Emila stáva otec, upínajúci sa s vdakou k Bohu. Vzťah „malej“ i „veľkej“ transcencie / Transcencie sa tu javí ako vzájomne podmienený fenomén:

„... keď ho videl, bol v rozpakoch, či obdivovať moc božskú, že ho obdarila takým buclatým potomkom a či obdivovať ženino umenie, ktoré stvorilo všetku tú náheru, v ktorej pláva jeho dieťa“²².

Expozične rozvinutá transcendencia je „nástrojom“ osobnostnej premeny mužskej postavy. Jej úlohou v úvodnej románovej situácii bolo nastoliť duchovný rozmer ako protipól naturalistickej koncepcie života.

2. 2. Ďalšie pojmy – religiozita a spiritualita, ktorými možno špecifikovať rozvinutie duchovnosti v umeleckom texte, čerpáme z výskumu Michala Stríženca²³ (2005). Vymedzil ich na základe štúdia odbornej teologickej aj psychologickej literatúry opierajúcej sa o empirický výskum. Religiozitu, t. j. náboženskosť, definuje ako

„osobný a kladný vzťah človeka k náboženstvu (Bohu)“²⁴,

s ktorým sa spájajú myslenie (náboženské presvedčenie), prežívanie (náboženské city) a konanie (kult, rituály a aktivity v náboženskom spoločenstve). Viaže sa teda na afirmatívny vzťah ku konkrétnemu náboženskému spoločenstvu, organizovanej cirkvi či náboženskej inštitúcii. Kým religiozita je viac kolektívna (sociatívna) a dogmatická, tak spiritualitu vystihuje individuálnosť a osobná skúsenosť s posvätnom (subjektívna). Zároveň pripomína, že osobitosťou kresťanskej spirituality je viera v trojjediného Boha a v Ježiša Krista, pričom najvyššou formou sú mystické zážitky.

Spiritualita je podľa M. Stríženca

„mnohodimenzionálny psychologický konštrukt“²⁵,

a preto ju nemožno oddeliť nielen od prežívajúcej osoby, ale ani analyzovať mimo lyrický či epický subjekt. Pre nás teoretickým prínosom je záver, v ktorom autor sumarizuje: spiritualita je síce nevyhnutným jadrom religiozity, ale

²² Ibidem, s. 10.

²³ M. Stríženec, *Spiritualita a jej zisťovanie*, „Človek a spoločnosť“ (internetový časopis pre pôvodné, teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied)“ [online], r. 8: 2005, nr 1, Spoločenský ústav SAV, Košice, <http://www.saske.sk/cas/archiv/1-2005/strizenec.html> [dostup: 12.03.2012].

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem.

ju značne presahuje, pričom spiritualitu s religiozitou spája **uznanie metaempirickej dimenzie reality**.

2. 2. 1. V umeleckej literatúre vďaka pojmovému ohraničeniu religiozity a spirituality možno sledovať autorský zámer v estetickom zobrazení duchovného rozmeru literárnej skutočnosti. Jedným z príkladov na súvzťažnosť medzi religiozitou a spiritualitou, v ktorej sa naplňuje jej kresťanský variant, je *Báseň o dare* Milana Rúfusa, predstaviteľa náboženskej poézie po r. 1989. V nej i teocentrické i kristocentrické ukotvenie sú v rovnováhe a lyrický subjekt vydáva pred Božou tvárou svedectvo o svojom náboženskom postoji (na pozadí sociálnosti), o viere, poznaní, ku ktorému dospel, t. j. o osobne prežívanej spiritualite. Uvedomuje si spätosť vecí, jednotu mnohosti, ktorá má vyšší zmysel, vníma smrť ako nevyhnutnosť i dar, voči Bohu vyjadruje bázeň, najmä však vďaka za lásku / Lásku:

„Najviac za dar, čo nikdy neblíži,
na ľudskej hlave neskriví ani vláska.

Tvoj Syn,
keď visel hore na kríži,
pokrstil ten dar.
A dal mu meno Lásku.“²⁶

(*Báseň o dare*)

Obeta na kríži za spásu je posvätným tajomstvom Lásky – darom Ducha svätého, ktorým sa v záverečných veršoch poznanie Trojjedinosti završuje.

Podobne aj Hviezdoslav [P. Országh] už v uvedenom lyrickom cykle *Sonety* rozvinul kresťanskú spiritualitu vyznávajúcu trojjediného Boha, ktorá kulminuje v poslednom 21. sonete vo vyzývaní Ducha svätého. V ňom implikuje požehnanie a tak v motívicko-tematickej rovine na horizontálnej osi završuje sukcesívne rozvíjajúci tvar kríža:

„Ó, Ducha povíchre, ó, zostúp z neba! Tvor-li
je človek vyšší, dokáž, zapáľ ho, v ňom zhorli:
z hniezd – tam – až k hviezdám sami povznesu sa orli!“²⁷

(*21. sonet*)

Lyrický problém odklonu od kresťanskej religiozity prináša žalmickosť v básni Ivana Kraska *Poznanie* s podtitulom *K bohu*²⁸. Lyrický subjekt sa v pozícii

²⁶ M. Rúfus, *Báseň o dare*, [w:] *Dar. Bibliofília Radvanského veršobrania, celoslovenského stretnutia autorov-evanjelikov*, edit. Slavomíra Očenášová-Štrbová, Univerzita Mateja Bela, Ústav vedy a výskumu, Banská Bystrica 2008, s. 60.

²⁷ Hviezdoslav, *21. sonet*, [w:] idem, *Dielo I.*, op.. cit., s. 350.

²⁸ I. Krasko, *Nox et solitudo, Verše*, Tatran, Bratislava 1975, s. 34.

žalmistu uvedomene vzdáva teocentrickej i kristocentrickej náboženskej orientácie a riešenie duchovnej krízy nachádza v konvertovaní. S implicitne vyjadreným zahnaním prosí v závere:

„Dnes pútnikom som scela inej dráhy,
len nehľad' na ňu, pane, nehľad' –
ja oddnes kráčať musím po nej nahý...“²⁹.

(*Poznanie. K bohu*)

Situácia lyrického subjektu je spätá s duchovnou krízou samotného autora.

V prozaickej tvorbe je vhodným príkladom novela (lyricko-epický mýtus) *Kňaz* od predstaviteľa slovenskej medzivojnovnej literatúry, vrcholného predstaviteľa lyrizovanej prózy – naturizmu³⁰ F. Švantnera. V nej autor pri tvarovaní duchovnej sféry, predovšetkým prostredníctvom postavy kňaza (v exponovanej existenciálnej situácii vojnového ohrozenia vykonáva obrad svätej omše v osamotení, zažíva mystérium zjavenia a pod.), rozvinul religióznu aj spirituálnu podobu transcencie / Transcencie, ktorá je úzko naviazaná na kresťanské náboženstvo gestom obety.

2. 3. V naznačených súvislostiach predstavíme semioticky vymedzenú znakovú-estetickú jednotku, ktorou je **spiritualéma**. V semiotickom výskume J. Sabola bola definovaná najprv ako

„semiotický anjel strážca“³¹, „kódujúci požehnanie tajomstva“³²,

neskôr jej vymedzenie autor cizeloval:

„semiotický anjel strážny, ktorý bdie nad dobrom v človeku a nad hodnotami v jazyku“³³.

Ako v súvislosti so znakovou podstatou slova, tak aj s textovými jednotkami, je jej vlastná

„konotatívna energia vyššieho, transcendentálneho posolstva“³⁴.

²⁹ Ibidem.

³⁰ J. Števček vo svojej štúdií upozornil na teoretickú líniu francúzskeho naturizmu M. le Blonda ako o „umení večná“, ktorý považuje za protipól regionalistickej vetvy rozvinutej v slovenskej literatúre. Vide: Števček J., *Odhalenia Nevesty hól', (Otázky naturizmu)*, „Literika“, r. 1: 1996, nr 3-4, s. 22. Treba však naznačiť, že tvorba F. Švantnera nie je od tohto poňatia naturizmu vzdialená, práve naopak, akoby sa práve v jeho lyricky tvarovanom christianizovanom mýte udomácnil.

³¹ J. Sabol, *Lingvisticko-semiotické pohľady...*, op. cit., s. 203.

³² Ibidem.

³³ J. Sabol, O. Sabolová, J. Sersenová, *Spiritualéma...*, op. cit., s. 92-97.

Táto lingvisticko-semiotická jednotka označuje duchovnosť, spiritualitu ako procesuálny jav zasahujúci do nadstavbového rozmeru znakovosti textu. Je spojená s kategóriou času, keďže prebieha v čase „chronos“ v dotyku s jeho vertikálou, ktorou je „kairos“. Napokon autori vyčleňujú javovú stránku spiritualémy, kde prvé miesto medzi dištingtívnymi príznakmi patrí zvnútomenosti. Ďalší výpočet spredmetnených vlastností je v štúdiu pomerne rozsiahly, preto z nich vyberáme napr.: vernosť, pokornosť, veľkodušnosť, súcitnosť, ľútosť, láskavosť, vnímavosť, obetavosť, spravodlivosť, starostlivosť, svedomitosť, čestnosť, nezištnosť, mravnosť, pravdovravnosť, ľudskosť, vytrvalosť, vrelosť, milosrdnosť vľúdnosť, skromnosť, dobromyseľnosť, dobrotivosť, atď.³⁵.

2. 3. 1. Aj tentokrát siahneme po príklade medzi Hviezdoslavove *Sonety*, v ktorých sa nachádza obrazné, metaforické vyjadrenie spiritualémy. V 13. sonete má jednota nekonečného priestoru svoju „priadzu“, ktorá svet s transcendentnom spája:

„Môj obzor nezná hraníc. Priestranstvu niet hrádze,
jak guľa ohromná, jejž stredom ja som, hľa,
kol rozstúpilo sa. Zvšiad' záchvev nadvzdušia,
z cieľ tajných odvíjanie pásem skvúcej priadze.“³⁶.

(13. sonet)

Funkciu duchovne zjednocujúcej spiritualémy máva v umeleckom texte modlitba³⁷, ktorá napr. ako lyrický prvok v kompozícii prózy kritického realistu J. G. Tajovského „*Hlucháň*“ svojím účinkom zmenila konfiguráciu postáv, keď spojila a poľudštila, ba priam preobrátla vojakov:

„Spieval, aké mu na um prišli, ale najviac adventné, pôstne. Mal tenký, trasľavý hlas žobráka, na chválu mu buď rečeno. «Kde si, môj milý Ježiši Kriste? V úzkostiach a biedach sám pri mne stoj, sám pri mne stoj!» – túto pieseň nám každý večer vyňal všetkým z duše a my niektorí, neznajúc s ním spievať, začínali sme za ním plakať...“³⁸.

Spievali si ju i po smrti svojho apoštolujúceho „hlucháňa“ Jura Kotliaka, ktorý bol jej oduševneným šíriteľom. Aj tu však platí, že spiritualita ňou zastúpená sa nestala cieľom, ale bola prostriedkom i nástrojom na obnovu ľudskosti. Práve tá

³⁴ Ibidem, s. 92.

³⁵ Ibidem, s. 95-96.

³⁶ Hviezdoslav, 13. sonet [w:] Idem, *Dielo I.*, op.. cit., s. 345.

³⁷ Na tento fakt poukázali vo svojom literárnovednom výskume J. Sabol a O. Sabolová (2010). Vide. J. Sabol, O. Sabolová, J. Sersenová, *Spiritualéma...*, op. cit.

³⁸ G. J. Tajovský, „*Hlucháň*“, [w:] *Horký chlieb a iné poviedky*, Mladé letá, Bratislava 1960, s. 177.

je nosným pilierom ticho prítomnej spiritualémy ideového plánu Tajovského tvorby.

2. 4. Už predchádzajúce pristavenia ukazujú, že duchovnosť sa v umeleckých textoch prejavuje v diferencovaných podobách. Ako antropologická konštanta vstupuje predovšetkým do procesu tvarovania lyrického subjektu aj epických postáv a ich konfigurácie. Ako to už potvrdili analyticko-interpretáčn é štúdie, definovať špecifické dispozície literárnej postavy, ktorej náboženskosť je kľúčovou stránkou jej estetického formovania, umožňuje pojem J. Komorovského „**homo religiosus**“³⁹.

Uvažovanie o osobitom type nábožensky disponovaného človeka autor odvíja od konštatovania, že náboženstvo, podobne ako svedomie, je antropologickou konštantou, ktorá, ak človek rozvíja intelekt a imagináciu, speje k tvorbe náboženských hodnôt, náboženských štruktúr. Uvažujúc o typológii individuálnej religiozity (podľa poľského autora J. Pastuszku: intelektuálny, voluntárny, afektívny a harmonický) dospieva k vymedzeniu pojmu „homo religiosus“: človek v hĺbke duše orientovaný na nekonečné Transcendentno so zmyslom pre posvätno a „sensus numinis“ (podľa R. Otta), ku ktorému pripája upresňujúce vysvetlenie, že ide o „každú svetskú individualitu, ktorá sa usiluje povzniesť na náboženskú výšku, ktorej sa náboženstvo stalo nevyhnutnosťou a súčasťou života“, bez ktorej by nemohol žiť. Keďže stredobodom jeho života je Boh, môže byť teocentricky alebo kristocentricky ukotvený. Presadzujúc náboženské idey vo svojom živote aj ako hlásateľ ideálov, vyznačuje sa apoštolským elánom, ale aj odriekaním a askézou. Jeho cesta k hlbokému prežívaniu viery je poznačená skúškami, krízami, ba aj konvertovaním.

Pojem „homo religiosus“ však J. Komorovský zreteľne ohraničuje: „je viac ako tvor prirodzene náboženský, nábožensky disponovaný, ktorého religiozita sa môže plne rozvinúť, ale v prípade, že sa nepestuje, nezvel'ad'uje a nezosl'acht'uje, môže zakmiesť“. Napokon dospieva k záverečnej syntéze, ktorá je plodným východiskom aj pre literárnovedný výskum: „človek sa stáva osobnosťou typu homo religiosus vtedy, keď dospeje k poznaniu transcendentného Bytia a s touto skutočnosťou nadviaže osobný kontakt, takže participuje na Božom živote, onticky je spätý s Bohom, koná pod zorným uhlom jeho prítomnosti“ a v závere zdôrazňuje:

„Vtedy už možno povedať, že je naozaj homo religiosus v plnom zmysle slova, že je osobnosťou nábožensky integrálnou, je uskutočnením bohočlovečenského ideálu.“⁴⁰

³⁹ J. Komorovský, *Psychologický typ...*, op. cit., s. 15-21.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 21.

2. 4. 1. V priestore slovenskej literatúry by sme na základe doterajšieho výskumu mohli opäť poukázať na novelu *Kňaz* od F. Švantnera, v ktorej sa postava kňaza ocitá v situácii, keď sa musí cez osobnú krízu a existenciálne vyhrotenú skúšku v čase vojny vnútorne prebojovať k hlbokému prežitiu náboženskej viery. Práve tá kňaza privedie až na hranicu sebaobetovania, ktoré si ako nasledovník Krista napokon zvolí. Novela *Kňaz* je umelecky pôsobivým príkladom stvárnienia bohočlovečenského ideálu v prozaickom spracovaní. Najmä však predstavuje obraz človeka, ktorý vo svojom skutku viery uskutočňuje mystérium Tajomstva, ale to už prekračuje hranice „homo religiosus“, pri čom sa pristavíme v nasledujúcej časti.

3. V tejto časti príspevku predstavíme návrh na ďalšie pojmové rozvinutie škály duchovnosti, ktorá vychádza z analyticko-interpretáčnych prienikov do procesu tvarovania lyrického aj epického subjektu. Pôjde nám o diferenciáciu pojmov „homo spiritualis“ a „homo spiritus / Spiritus“, ktorými môžeme vystihnúť stupeň / mieru duchovnej zrelosti.

3. 1. K úvahám, ktoré nás vedú k metodologickému rozvinutiu typológie duchovnosti o pojem „**homo spiritualis**“, nás inšpirovala novela F. Švantnera *Prízraky*. Príbeh je o Plžúchovcoch, otcovi Bernardovi a synovi Petruškovi, ktorí putujú s mýtvolou zabitého hájnika k skalnej trhlíne v horách. Vo chvíli, keď jeho telo Bernard pochová, pred očami sa mu zjavuje kúdel' a následne sa vo finále mení jeho vonkajšia podoba z „vlka“ na „orla“ vzlietajúceho do výšky.

V postupnej analýze a interpretácii sme dospeli k záveru, že pút' Bernarda a jeho syna Petruška možno interpretovať ako cestu mýtickej iniciácie, ktorá po „osvietení“ vyústi do novej, duchovnej kvality života. Kým Petrovu katarziu sprevádza nové „videnie“ a v jeho očiach sa zrači vnútorné prebúdzanie:

„Peter bol ticho. Hľadel na otca pokojne. A hľa, v jeho očiach plávali biele obláčiky ako po jamom nebi.“⁴¹

Bernardov vnútorný obrat sa prejaví ako nové „počutie“, a to vo chvíli, keď chcel svojho syna

„nemilosrdne kopnúť tvrdou bagančou do vyjavenej tváre, ale vtedy ho zmrvalo náhle počutie.“⁴²

Vnútorné prebúdzanie obohacuje oboch o schopnosť odhaľovať implicitné v explicitnom. Bernardov obrat vo vnímaní transcendentného rozmeru skutočnosti

⁴¹ F. Švantner, *Prízraky*, [w:] *Novely*, vol. I, Zlatý fond slovenskej literatúry, Tatran, Bratislava 1979, s. 172.

⁴² *Ibidem*, s. 171.

je sprevádzaný tancujúcou kúdeľou, čnejúcou koncom do výšky, padajúcim svetlom, evokujúcim „osvietenie“ a odchádzajúcou postavou⁴³. Naznačenú vertikálnu radiálno-axiálnu os, pomyselnú axis mundi, môžeme považovať za označenie miesta zlomu do transcendentna⁴⁴:

„...oči sa mu pristavili úžasom. Len na skok pred ním rozkrúcala sa taká kúdeľ osuhle, ako videl nedávno tuto dolu pri čiernej jedli. Aj táto stála koncom do výšky a krútila sa, tancovala. A hľa: hrst' svetla sype sa zhora na ňu a sprostriedku vychádza postava. Obracia sa k nemu chrbtom, akoby bola svedkom toho, čo Bernard robil, a odchádza. Počut' zvonit' srieň, aj stopy vidieť za ňou. Vzd'al'uje sa k hore pomaly, isto, nezadržateľne. Čierna hora vzťahuje proti nej strapato konáre.“⁴⁵.

Osvietenie ako akt iniciácie k duchovnému prerodu zmenilo Bernardovo vnímanie javovej skutočnosti. Už nielen „počuje“, ale aj „vidí“ to, čo dovtedy odmietal a rodí sa v ňom poznanie. Svetlo, ktorému stál Bernard zoči-voči, je posolstvom: za zmyslovou skutočnosťou „presvitá“ skutočnosť iná – numinózna (v kompozičnej štruktúre sa prejavuje princíp diafanie⁴⁶).

Z hľadiska tvarovania postavy možno povedať, že Bernard sa stáva človekom, v ktorom sa vďaka autotranscendencii, t. j. sebapresahu vyvolanom silou vrúcnnej otcovskej lásky v strachu o syna, aktivizoval duchovný rozmer. Preto možno postavu klasifikovať ako „homo spiritualis“, t. j. typ, ktorý je, a v próze *Prízraky* sa práve stal, duchovne disponovaným.

S predostretým metodologickým zámerom diferencovať stupeň duchovnej zrelosti využitím pojmu „homo spiritualis“ korešponduje aj konštatovanie J. Komorovského o odlišnosti typu „homo religiosus“ a človeka prirodzene náboženského, t. j. nábožensky disponovaného. Ako J. Komorovský uvádza, jeho

⁴³ Zvonenie srieňa a stopy za postavou, ku ktorým ešte jedny stopy chýbajú, môžeme považovať za kontextový moment (obraz prvej scény „presvitá“ do druhej), spájajúci dve síce rozdielne, no sémanticky podmienené situácie v sujete. Akustický signál, odkazujúci na udalosť príchodu Petruška s hájnikom, takisto sprevádzaných zvoniacim srieňom, v spojení s deviačným momentom, t. j. zámerým zatajením postavy (F. Všeticka, *Stavba prózy*, Vydavateľství Univerzity Palackého, Olomouc 1992, s. 46), umocňuje v záverečnej scéne jadra novely tenziu tajomnosti.

⁴⁴ O predstave axis mundi sa môžeme v *Lexikóne symbolov* (Hans Biedermann, *Lexikón symbolov* Obzor, Bratislava 1992, s. 293) potvrdzujúco dočítať: „os krištáľovej podstaty, otáčajúca sa ako vreteno“. Zároveň o svetle uvádza: „na celom svete symbol božskosti a duchovného elementu“ (ibidem, s. 292).

⁴⁵ H. Biedermann, ibidem, s. 173.

⁴⁶ Diafania podľa P. Teilharda de Chardin je akýmsi „presvitáním“ transcendentna, pre ktoré platí: „stačilo iba trocha prekročiť oblasť zmyslových javov, aby sme zbadali, ako Božské presahuje a presvitá všade“ (P. Teilhard de Chardin, *Božské prostredie. Esej o vnútornom živote*, Dobrá kniha, Tmava 1996, s. 99 a 123).

„religiozita sa môže plne rozvinúť, ale v prípade, že sa nepestuje, nezvelaďuje a nezošľachťuje, môže zakmiet“⁴⁷.

Uvedené porovnanie má blízko k definícii spirituality, ktorá tvorí jadro religiozity a podmieňuje ju. Ako o tom svedčí literárne spracovanie prebúdajúcej sa duchovnosti, môže byť latentným potenciálom (syn Petruško) alebo uvedomene negovanou dispozíciou (ateistický postoj otca Bernarda), ale len do chvíle, kým sa v konkrétnej (spravidla hraničnej) životnej situácii tento modus „neprekročí“, „nepresiahne“. Práve takáto posvätná výnimočnosť situácie je rozvinutá v sujete Švantnerovej novely *Prízraky*. Náročnou obraznosťou – tajomne prítážlivou a tým aj percepčne neľahko dekodovateľnou, o čom svedčia aj najnovšie príspevky súčasných literárnych vedcov v zborníku *František Švantner. Život a dielo*⁴⁸ (2012) – potvrdzuje svoje nesporné umelecké kvality.

Podobným príkladom, no oproti Švantnerovej próze umelecky menej účinne rozohraným, je aj sujetová fáza obratu v známej novele M. Kukučina *Keď báčik z Chochol'ova umrie*⁴⁹ (2010), v ktorej sa prebúdzia svedomie postavy zemanu Aduša Domanického. Nad hrobmi svojich rodičov v posvätnej chvíli konotujúcej moment osvietenia si pod tlakom synovskej lásky a úcty náhle a v plnej miere uvedomí svoje morálne zlyhanie. Riešenie axiologického problému tak prebieha v duchovnej rovine:

„Ondrej sa ani nehýbal. Nevedel, čo sa deje, ale tušil, že je to veľký, svätý okamih. A pán Aduš zažil v ňom viac než za celý svoj doterajší život. Akési svetlo vkradlo sa mu do duše, osvetlilo jej neohraničenú pustotu, prázdnotu. Pán Aduš videl, poznal svoj obraz — zhrozil sa. Bolo mu teraz úplne jasno, že nemožno takto ďalej žiť...“⁵⁰.

Aduš svoje pochybenia potom napráva a stáva sa z neho nový človek, ktorého môžeme od rozhodujúceho okamihu morálneho obratu označiť ako typ „homo spiritualis“.

Na základe výsledkov z doterajšieho výskumu možno pracovať s nasledovným vymedzením pojmu „homo spiritualis“: lyrický subjekt/epická postava duchovne disponovaná, so schopnosťou vnímať metaempirickú dimenziu skutočnosti, ktorá je primárne iniciovaná a podmienená autotranscendenciou. Prostredníctvom momentu sebaapresiahnutia sa uskutočňuje ontologický obrat, ktorý býva v umeleckej literatúre sprevádzaný aktom duchovného osvietenia.

⁴⁷ J. Komorovský, *Psychologický typ...*, op. cit., s. 20).

⁴⁸ *František Švantner. Život a dielo*, J. Kuzmíková (ed.), Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava 2012, ss. 200.

⁴⁹ M. Kukučín, *Keď báčik z Chochol'ova umrie*, Zlatý fond denníka SME r. 2010, http://zlatyfond.sme.sk/dielo/185/Kukucin_Keď-bacik-z-Chocholova-umrie [dostup: 21.06.2013].

⁵⁰ *Ibidem*, s. 31.

3. 2. Ďalší pojem „homo spiritus“ sme prvýkrát uplatnili pri interpretácii cyklu *Sonety Hviezdoslava* [P. Országha], ktorý v sonetovom „venci“ rozvinul duchovný rast lyrického subjektu „stúpajúceho“ od transcendencie cez jeho teocentrické ukotvenie k mystickému zážitku Božieho zjavenia Kristovej obety na Kríži, po ktorom prijíma údel apoštola a v narastajúcej miere transcendovania vzyva Ducha svätého, čím zavŕši kresťanský obraz Trojjediného Boha.

Na základe potrieb konkrétnej lyrickej situácie sme pracovne vymedzili pojem „homo spiritus“ ako diferencujúci ekvivalent⁵¹ „homo religiosus“ na pozadí vzťahu religiozita – spiritualita, ktorý označuje duchovne osvietenú/zrelú bytosť charakterizovanú individuálnou duchovnou skúsenosťou s posvätným v zmysle kreačno-evolučného bytia, bezprostredne nepodmieňovaného inštitucionalizovanou formou náboženstva. „Homo spiritus“, t. j. človek ducha, môže mať v súlade s kresťanskou spiritualitou uznávajúcou trojjedinosť Boha alternatívu „homo Spiritus“, vyjadrujúcu osobný vzťah k Duchu svätému⁵².

Druhýkrát sme pojem „homo spiritus“ využili v analyticko-interpretáčnom prieniku do prózy F. Švantnera *Kňaz*. Ako sme sa už sčasti zmienili, je príbehom kňaza, ktorý sa v čase vojny, pred príchodom fašistov do dediny, dostáva do konfliktu s partizánskym veliteľom a po vnútornom boji ide slúžiť svätú omšu, uvedomujúc si svoje poslanie. Keď nešťastnou náhodou v blízkosti kostolíka zastrelia chlapci nemeckého vojaka, prijíma v „príhodnej chvíli“ (prienik kairosu do chronotopu) zúčtovania ortiel pomsty fašistov bez protestu.

Švantnerovo umelecké stvárnenie svätej omše predstavilo vzťah religiozity a spirituality ako homeostatický vzťah formy a obsahu, ktorý môže byť na úrovni mystického zážitku – na osi vnuknutie – zjavenie až po mystérium Tajomstva života na „hranici“ smrti – „presiahnutý“ numinóznom⁵³.

Na základe spomínaných interpretačných požiadaviek plynúcich z konkrétnych umeleckých textov *Hviezdoslava* [P. Országha] (básnický cyklus *Sonety*) a F. Švantnera (novela *Kňaz*), kde predpokladom spirituálneho života, rastu a dozrievania je lyrický fenomén *t/Transcendencie*, nadobúdajúci vo svojej narasta-

⁵¹ Máme na mysli ekvivalenciu situovanú na vertikálnej osi, t. j. v zmysle istej (spoločnej aj prevyšujúcej) úrovne duchovnej zrelosti v procese „prehlbujúceho“ narastania (intenzitnosť), budovaného na princípe simultaneity.

⁵² Je to v súlade so spiritualitou chápanou v teológii ako výsledok pôsobenia Ducha svätého, a teda „homo Spiritus“ označuje človeka, ktorého duchovný život je výsledkom pôsobenia Ducha svätého (pozri: M. Stríženec, *Spiritualita...*, op. cit.).

⁵³ Numinózne chápeme podľa R. Otta ako sféru večného tajomstva – mystéria, dosiahnuteľného prostredníctvom citu „sensus numinis“ (vide: M. Palenčár, *Religiozita a spiritualita*, „Studia Sieradzana“, r. 2012, nr 2, s. s. 58 [online], www.studiasieradzana.pl/artykuly/2/54_62_palenciar.pdf [dostep: 16.06.2013]).

júcej perspektíve tvarotvornú⁵⁴ funkciu, je možné potvrdiť metodologickú nosnosť pojmu „homo spiritus / homo Spiritus“, ale aj jeho opodstatnenosť.

3. 3. Uvažovanie o diferencovaní fenoménu duchovného dozrievania vo výskume umeleckých textov môžeme podporiť aj odbornou teologickou literatúrou. Napríklad *Slovník spirituality* v samostatnom hesle Spirituality⁵⁵ poukazuje na súčasné príliš voľné a aj nesprávne používanie pojmu „spiritualita“. Porovnáva etymológiu adjektíva „spirit(u)alis“, t. j. „duchovný“ alebo „duševný“, od ktorého je slovo spiritualita pravdepodobne odvodená, a substantívum „spiritus“, t. j. „dych“ alebo „duch“. Objašňuje, že slovo „duch“ používané v platónskom či novoplatónskom význame vyjadruje nezmieriteľnosť ducha a tela, oddelenie duchovných a svetských, časných hodnôt. V širšom meradle uplatňovaný druhý význam (frekventovaný nielen v kresťanstve, ale aj mimo náboženského rámca) naopak, vyjadruje princíp, ktorý nie je voči hmote nepriateľský, ale komplementárny, no nerozlišuje dôsledne medzi psyché a pneuma, čo má vplyv na nejasnú hranicu medzi pojmom „duchovný“ a „duševný“⁵⁶.

V intenciách kresťanského chápania sa význam slova „spiritus“ vzťahuje k Duchu, t. j. k tretej božskej osobe:

„A je to práve toto chápaní, jež je z teologického hľadiska jediné správne při užívání pojmu, spiritualita“⁵⁷.

Preto je spiritualita chápaná ako Božie pôsobenie v nás i ako naša aktivita, ktorá je odpoveďou na Božiu iniciatívu, milosť. A preto duchovný život je síce náš, ale aj Boží, resp. Ducha svätého, čo následné definovanie spirituality potvrdzuje:

„Spiritualita je životní syntéza celého Kristova tajemství vytvořená pod vlivem Ducha svätého tak, že uspořádává jeho jednotlivé prvky kolem konkrétního stavebního principu, jenž pak charakterizuje jeho celkový projev“⁵⁸.

Vychádzajúc z uvedeného, aj v rámci metodologického využitia je potrebné nejednoznačnosť pojmov oslabiť. Ako sa v slovníku uvádza:

⁵⁴ Pri pojme tvar vychádzame z teórie slovenského literárneho vedca S. Rakúsa a jeho relácií látka, téma – problém, tvar, na základe ktorých je možné odkrývať znakovo-estetické kvality umeleckej fikcie (vide: S. Rakús, *Medzi mnohoznačnosťou a presnosťou*, op. cit.; idem, *Medzi látkou a témou*, Modrý Peter, Levoča 2011, ss. 93).

⁵⁵ V hesle „Spiritualita“, [w:] *Slovník spirituality*, Zost. S. de Fiores a T. Goffi, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 1999, s. 904-912.

⁵⁶ Ibidem, s. 904-905.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Ibidem, s. 906. Z Kristovho tajomstva, ktoré svojím bohatstvom človeka presahuje, si jedinec vyberá niektorý z jeho aspektov ako ústredný organizujúci bod: vtelenie, kríž, modlitbu alebo hlásanie evanjelia (*Slovník spirituality*, op. cit., s. 907).

„I my často slovo «duchovní» nespojujeme nejprve s osobou Ducha svätého, nýbrž s námi samotnými, někdy v prvím, jindy v druhém významu.“⁵⁹.

V daných súvislostiach sa ukazuje, že individuálne prežívanie duchovnosti ako schopnosti vnímať metaempirickú skutočnosť vystihuje pojem „homo spiritualis“ a otvorenosť voči pôsobeniu Ducha svätého, darov Božej milosti, ktoré človek uvedomene prijíma aj na ne aktívne odpovedá, vystihuje pojem „homo Spiritus“.

Predstavené pojmové ohraničenie tak umožňuje odlišiť stupeň/mieru duchovnej zrelosti⁶⁰ v priestore umeleckej literatúry v rovine tvarovania postáv, epického či lyrického subjektu.

3. 3. 1. Na základe predstavených analyticko-interpretáčnych skúseností z výskumu umeleckých textov aj poznatkov z odbornej literatúry by bolo možné navrhované (doteraz pracovné) vymedzenie pojmov nateraz (ďalšie cizelovanie podmieni budúci výskum) ustáliť v nasledujúcom znení:

a) „**homo spiritualis**“ – označuje fenomén duchovnej disponovanosti so schopnosťou vnímať metaempirickú dimenziu skutočnosti, ktorá je primárne iniciovaná a podmienená autotranscendenciou (charakteristickým sprievodným znakom je akt osvietenia). Náboženská forma je jednou z možností jej realizácie (v rozlíšení „malej“ či „veľkej“ transcendencie);

b) „**homo spiritus / homo Spiritus**“ – označuje fenomén duchovnej zrelosti (osvietenosť) charakterizovanú individuálnou duchovnou skúsenosťou (mystickosť⁶¹) prežívanou v intenciách kresťanskej spirituality uznávajúcou Trojjednosť Boha. Vyznačuje sa aktívnou odpoveďou na Božiu iniciatívu prijatím darov milosti, preto výsledkom účinkovania Ducha svätého v živote jednotlivca je kreačno-evolučné bytie. V tomto zmysle ide o stupeň duchovnej zrelosti, v ktorej forma aj obsah majú duchovnú podobu (*numinóznou*).

⁵⁹ Ibidem, s. 905.

⁶⁰ Duchovná zrelosť (podrobnejšie pozri: *Slovník spirituality*, op. cit., s. 1246-1256) sa chápe ako schopnosť človeka odpovedať na všetky hodnoty, ktoré umožňujú vyššiu integritu osobnosti: „dospělý křesťan vyjadřuje svůj život vnějším aktivním svědectvím, apoštolátem, mravním chováním. Dosahuje harmonii osobnosti ako celku: „Lidsky zralý“ je ten, kdo má vědomě plnost všech fyzických, duševních a duchovních schopností, dobře sladěných a navzájem sa doplňujících“ (ibidem, s. 1246). Charakteristickým prejavom istej úrovne postupujúcej zrelosti je neustála snaha o sebaaprekonávanie.

⁶¹ Jeden zo spôsobov poznania viery a mystickej skúsenosti predpokladá transcendenciu, ktorá je vlastná božským cnostiam. Je to milosť ako stvorená účasť na božskom živote: „Přechod od jednoho modu k druhému se děje hnutím Ducha svätého, který je tvůrčím principem «duchovního» člověka, a tedy niternosti «nového zákona». A «teologální» člověk je zpravidla pohotový k tomu, aby byl takto ovládan Duchem svätým, protože má v sobě ony zvláštní pasivně činné «hability» jimiž jsou «dary» Ducha svätého“ (*Slovník spirituality*, op. cit., s. 550). Prechod k mystickému životu tak závisí od prechodu z ľudského k božskému spôsobu teologálneho života.

4. V analýze a interpretácii duchovného rozmeru v umeleckom texte sme okrem personálnej roviny venovali pozornosť aj špecifikám chronotopu, t. j. kategórii času a priestoru, ktoré sú relevantné najmä pri skúmaní prozaických textov. Symetrická inverzia sakrálna – profánno ako metóda výskumu sa v slovenskej literárnej vede spája s menom Petra Libu (1995). Svojím vymedzením umožňuje sledovať posvätno ako udalosť v priestore, t. j. epifánii, ktorú podmieňuje nielen výnimočnosť v priestore, ale aj v čase označovanom ako kairós⁶². S jej umeleckým stvárnením v podobe christianizovaného variantu „genius loci“ sme sa stretli v Švantnerovej novele *Kňaz*. Ústrednou scénou v nej je sv. omša predstavujúca ikonicko-symbolickú⁶³ reaktualizáciu tajomného mystéria Kristovej obety a jej konečného cieľa – Spásy.

Z pohľadu umeleckej pôsobivosti si v chronotope zasluhuje pozornosť sakrálny priestor kostolika, ktorý chátra. Postupné oslabovanie sakrálna v sujete vrcholí po príchode nemeckých vojakov jeho znesvätením. Autor okrem spirituality kňaza vystupňoval neľudskosť človeka v existenciálne vyhrotenom čase vojny, čím zvýraznil aj absenciu duchovných hodnôt (tzv. atribučný deficit), ktoré robia z človeka ušľachtilú bytosť:

„Rozbehli sa ani rozpajedené sršne po pažití. Revali a lomozili ako zvery po kružine. Vrútili sa aj do kaplnky a možno vytrhávali dlažbu, lebo bolo počuť praskot. niektorému sa podarilo vyliezť aj na strechu a vyvážiť vežičku ešte väčšmi, ako bola. Zvonček sa uvoľnil z väzby; bolestne zalkal, vypadol oblúkom z mriežok a rozbil sa ako škrupinka z vajca“⁶⁴.

Treba však povedať, že P. Liba zdôraznil aj ontologický základ symetrickej inverzie sakrálna – profánno. Videl ich ako rozdiel medzi „kreačno-evolučne sa dovršujúcim bytím, ktoré sa svojou kreačnou aktivitou priamo „<dotýka> Boha“ a „bytím, ktoré je uzavreté pred týmto dovršovaním“. Zároveň konštatoval:

„<posvätno> je to, na čom živom utváraní participuje Boh, zatiaľ čo <profánno> je to, keď tomu v skutočnosti tak nie je – a realita sa uzatvára do enkláv“⁶⁵.

Aj preto môže byť spiritualita v umelečkej výpovedi zobrazovaná ako posvätná udalosť intenzitne sa vyvíjajúceho dialógu človeka s Trojjediným Bohom. V dôsledku toho vyjadriteľnosť dynamicky prebiehajúcej „spiritualizácie“⁶⁶ presa-

⁶² Heriban, 1998, s. 560).

⁶³ Pojem pozri: J. Sabol. Vide: Sabol J., *Z problematiky znakovosti biblického textu*, [w:] *O prekladoch Biblie do slovenčiny a do iných slovanských jazykov*, J. Dorul'a (ed.), Slavistický kabinet SAV, Bratislava 1997, s. 123-134; idem, *Lingvisticko-semiotické pohľady...*, op. cit.

⁶⁴ F. Švantner, *Kňaz*. [w:] *Dáma*, Transoscius, Liptovský Mikuláš 1998, s. 145.

⁶⁵ P. Liba, *Dostredivé priestory...*, op. cit., s. 183.

⁶⁶ Z. Plašienková, *Na ceste s Teilhardom...*, op. cit., s. 62.

huje (lexikalizovaný) význam slova a až v jeho „prenesenom význame“ (obraznom) sa navracia a preniká do semiotického tvaru, aby odhalila svoje ideové poslanstvo – esteticky zakódovaný numinóznny zmysel – spiritualému. To je aj príčina, prečo sú duchovné, mystické zážitky vo svojej neopakovateľnej individuálnosti ťažko verbalizovateľné a nevyhnutným riešením je ich estetická transformácia do rozvinutej ikonicko-symbolickej podoby. Príkladom toho sú v slovenskej literatúre básnický cyklus Hviezdoslava [P. Országha] *Sonety*, ale aj dodnes interpretačne „akosi“ nepreniknuteľné prózy F. Švantnera. Diafánický princíp v ich kompozičnej štruktúre (rozvinutý napr. prostredníctvom akustického signálu ako fenoménu⁶⁷) je jedným zo spôsobov formovania metaempirickej dimenzie skutočnosti.

5. V závere môžeme konštatovať, že v štúdiu zameranej na metodologické východiská vo výskume umeleckého textu, ktorého neoddeliteľným atribútom je duchovnosť či náboženskosť, sme predstavili možnosti, ktoré v súčasnej vede transdisciplinárny prístup ponúka: filozofický, psychologický, teologický, religionistický, lingvistický, literárnovedný aj semiotický prienik do textu umožňuje k metaempirickej dimenzii literárnej skutočnosti pristúpiť diferencovane.

Počiatočná otázka, ako možno vstúpiť do náročne kódovaného duchovného posolstva v umeleckej výpovedi, v básnickej aj prozaickej, a odhaľovať jeho špecifické kvality, našla svoju odpoveď v reťazci pojmov: duchovnosť – transcendencia / Transcendencia – religiozita a spiritualita – spiritualéma – „homo religiosus“ aj v rozšírenej škále o modalitu „homo spiritualis“ a „homo spiritualis / homo Spiritus“ – sakrálna a profánna. Predstavený pojmový aparát vo funkcii metodologických východísk umožňuje odhaľovať prienik vyššieho duchovného zmyslu ako spiritualémy do tvarových dispozícií umeleckého textu.

Podobne ako duchovne zrelá osobnosť človeka, aj umelecký text má ambície dosiahnuť vyšší stupeň integrity, ktorého neodmysliteľnou súčasťou, ba priam podmienkou, je tvarovanie metaempirickej dimenzie literárnej skutočnosti determinovanej spiritualitou či jej dynamickým variantom – fenoménom „spiritualizácie“.

Abstrakt / Summary (in Slovak):

Autorka v štúdiu predstavuje metodologické východiská výskumu duchovnosti v umeleckom texte. Základným východiskom sú možnosti interdisciplinarít (filozofia, experimentálna psychológia, teológia, religionistika, lingvistika, literárna veda aj semiotika), ktorá smeruje k transdisciplinárnemu prieniku do stvárania metaempirickej dimenzie skutočnosti v semiotickej štruktúre. Bázové podnety autorka čerpá z výskumu Z. Plašienkovej, J. Komorovského, M. Stráženca, ale aj P. Libu, M. Milčáka a J. Sabola. Metodologicky zostavený súbor pojmov: duchovnosť –

⁶⁷ Na rozohrávanie akustických a vizuálnych vnemov poukazuje aj štúdia O. Sabolovej. Vide: O. Sabolová, *Lyrická a poetická hovorovosť Švantnerovej prózy* [w:] Ruščák F., Sabol J., Sabolová O., *Interpretačné variácie umeleckého textu*, Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta, Prešov 2005, s. 276-296.

t/Transcendencia – religiozita a spiritualita – spiritualéma – „homo religiosus“ – sakrálna a profánnu dopĺňa príkladmi analýzy a interpretácie konkrétnych básnických či prozaických textov predstaviteľov slovenskej literatúry 19. a 20. storočia (napr. Hviezdoslava [P. Országha], M. Kukučina, J. G. Tajovského, S. Cambela – Š. Kosorkina, E. B. Lukáča, I. Kraska, F. Švantnera aj M. Rúfusa).

Obohatením, ktoré štúdia prináša, je návrh ďalšieho rozšírenia modalít fenoménu duchovnej zrelosti v skúmaní lyrického či epického subjektu v umeleckej poézii a próze o pojmy „homo spiritualis“ a „homo spiritus / homo Spiritus“. Tie umožňujú, popri pojme J. Komorovského „homo religiosus“, diferencovane vystihnúť mieru umeleckého stvárania duchovnej zrelosti, podmienenej sebaapresahovaním, t.j. autotranscendenciou. Roztvárajú sa tak možnosti sledovať umelecké stváranie procesu spiritualizácie, a to v teocentrickom, kristocentrickom či až mystickom ukotvení života v jednote s Duchom svätým. Jej výsledkom je nielen vyšší stupeň integrity postavy ako duchovnej bytosti, ale aj estetické rozvinutie metaempirickej dimenzie literárnej skutočnosti ako umelecky stvárnenej numinozity v obraze života. V rámci semiotickej štruktúry umeleckého textu tak duchovný rozmer preniká v osobitej podobe tzv. diaľania aj do kategórie času (chronos – kairos) a priestoru (tzv. genius loci). Prínosom štúdie je pojmový aparát, ktorý do metodológie výskumu umeleckého textu prináša možnosť diferencovane skúmať mieru spiritualizácie v tvarovaní epického či lyrického subjektu a literárnej skutočnosti.

Abstrakt / Short abstract (in Slovak):

Autorka predstavuje metodologické východiská výskumu duchovnosti v umeleckom texte. Základným východiskom sú možnosti interdisciplinarity, ktorá smeruje k transdisciplinárnemu prieniku do stvárania metaempirickej dimenzie v semiotickej štruktúre. Obohatením je návrh ďalšieho rozšírenia modalít fenoménu duchovnej zrelosti pri skúmaní lyrického či epického subjektu v umeleckej poézii a próze.

Kľúčové slová:

slovenská literatúra, metodológia, spiritualita a religiozita, t/Transcendencia, spiritualéma, homo religiosus, homo spiritualis, homo spiritus, sakrálnu – profánnu.

The Title in English:

Methodological Starting Points in the Research of Spirituality and the Meta-empirical Dimension of Literary Reality

Summary (in English):

The author presents methodological starting points of the research on spirituality in the literary text. The basic one is the potential of an interdisciplinary approach (philosophy, experimental psychology, theology, religious studies, linguistics, literary scholarship, and semiotics) heading towards the transdisciplinary penetration into the depiction of meta-empirical dimension in the semiotic structure. Basic impulses are drawn from the research of Z. Plašienková, J. Komorovský, M. Stríženec, and also P. Liba, M. Milčák and J. Sabol. The author methodologically forms a set of concepts: transcendence / Transcendence – religiosity and spirituality – spiritualeme – „homo religiosus“ – sacral and profane nature, adding examples of an analysis and interpretation of particular poetic or prosaic texts of the Slovak literature of 19th and 20th century (Hviezdoslav [P. Országh], M. Kukučín, J. G. Tajovský, S. Cambel – Š. Kosorkin, E. B. Lukáč, I. Krasko, F. Švantner and M. Rúfus).

The study proposes to further extend the modality of the phenomenon of the spiritual maturity in the research of the lyrical or epic subject in poetry and prose by means of introducing the concepts „homo spiritualis“ and „homo „spiritus / homo Spiritus“. Along with J. Komorovský's concept „homo religiosus“, they make it possible to estimate the degree of the artistic depiction of spiritual maturity determined by autotranscendence. This gives us new possibilities to observe the artistic depiction of the process of spiritualisation, that is in theocentric, Christocentric or even mystical anchoring of the life in

unity with the Holy Spirit. Its outcome is not only the higher degree of the integrity of the character as a spiritual being, but also the aesthetic development of the meta-empirical dimension of literary reality as an artistically rendered numinosity in the picture of life. Thus, within the semiotic structure of an artistic text, the spiritual dimension penetrates the category of time (*chronos* vs. *kairos*) and space (*genius loci*) in a special form of diaphany.

The main contribution of the study is the introduction of such conceptual apparatus into the methodology of the study of an artistic text that makes it possible to explore differently the degree of spiritualisation in modelling the epic or lyrical subject and literary reality.

Key words:

Slovak Literature, methodological, spirituality and religiosity, t/Transcendancy, spiritualeme, homo religiosus, homo spiritualis, homo spiritus, sacral and profane, sacred and profane,

Abstract (in English):

The author presents methodological starting points of the research of spirituality in literary texts. The basic one is the potential of interdisciplinary approach heading towards transdisciplinary penetration into the rendering of meta-empirical dimension in the semiotic structure. She proposes to further extend the modality of phenomenon of the spiritual maturity in the research into the lyrical or epic subject in poetry and prose.

Tytuł w języku polskim / The title in Polish:

Metodologiczne podstawy w badaniu duchowości i metaempirycznego [metafizycznego, ponaddoświadczalnego] wymiaru rzeczywistości literackiej

Streszczenie (po polsku) / Summary (in Polish):

Autorka w studium przedstawia metodologiczne podstawy badań nad duchowością w tekście artystycznym (literackim). Punktem wyjścia jest możliwość interdyscyplinarności [ujęcia interdyscyplinarnego] (filozofia, psychologia eksperymentalna, teologia, religioznawstwo, językoznawstwo, literaturoznawstwo oraz semiotyka), która ukierunkowuje do transdyscyplinarnego (ponaddziedzinowego) wnikięcia [penetrowania] w tworzenie (proces stwarzania) metaempirycznego (metafizycznego, ponaddoświadczalnego) wymiaru rzeczywistości w strukturze semiotycznej. Bazo- we inspiracje [impulsy] autorka czerpie z badań Z. Plašenkovej, J. Komorovskiego, M. Striženca, ale także P. Liby, M. Milčáka i J. Sabola. Metodologicznie skompilowany [ukształtowany] zestaw [wybór] pojęć (terminów, kategorii): ‘duchowość’ – ‘transcendencja’ / ‘Transcendencja’ – ‘religijność’ i ‘spirytualność’ (‘duchowość’, ‘mistyczność’) – ‘spirytualne’ (‘duchowe’, ‘mistyczne’) – „homo religiosus“ – *sacrum* i *profanum* dopełnia przykładami analizy oraz interpretacji konkretnych, poetyckich lub prozatorskich tekstów przedstawicieli literatury słowackiej 19. i 20. stulecia (na przykład: Hviezdoslava [P. Országha], M. Kukučina, J. G. Tajovskiego, S. Cambela – Š. Kosorkina, E. B. Lukáča, I. Kraska, F. Švantnera oraz M. Rúfusa).

Dodatkową wartością, którą to studium wnosi, jest propozycja dalszego rozszerzenia modalności (modelu) zjawiska (fenomenu) duchowej dojrzałości w zrozumieniu (badaniu) podmiotu lirycznego lub epickiego w artystycznej [artystowskiej, wysokoliterackiej, wysokoartystycznej] poezji i prozie o ujęcie (koncepcje) „homo spiritualis“ i „homo spiritualis / homo Spiritus“. Pozwalają one [kategorie], poprzez ujęcie J. Komorovskiego „homo religiosus“, w sposób zróżniowany oceniać (przybliżać, prezentować) stopień [miarę] artystycznego wcielenia [tworzenia / stwarzania / urzeczywistniania / odmalowania / przedstawienia, artystycznej realizacji / ekspresji] duchowej dojrzałości, uwarunkowanej przez przekraczanie samego siebie, t.j. przez autotranscendencję. Otwierają się więc nowe możliwości śledzenia [obserwowania] artystycznego wcielenia [tworzenia / stwarzania / urzeczywistniania / odmalowania / przedstawienia, realizowania / wyrażania] procesu spirytualizacji [procesu uduchowienia (artystów i ich dzieł)], zarówno w teocentrycznym, chrystocentrycznym, jak i

nawet w mistycznym zakotwiczeniu [zaczepieniu, zakorzenieniu] życia w jedność z Duchem Świętym. Jej efektem jest nie tylko wyższy stopień integralności postawy [charakteru, osobowości] jako istoty duchowej [jestestwa duchowego], ale także estetyczne rozwinięcie metaempirycznego [metafizycznego, ponad-doświadczonego] wymiaru rzeczywistości literackiej jako artystycznie stworzonego [wypowiedzianego, zinterpretowanego, przetłumaczonego, przełożonego, okazanego] *numinosum* w obrazie życia. Przeważa, w ramach semiotycznej struktury tekstu artystycznego (literackiego) ów duchowy wymiar przenika [prześwituje] w osobistej podobiznie [specjalnej formie] tzw. diafanii, także do kategorii czasu [liniowego, historycznego, profanicznego oraz kolistego, cyklicznego, sakralnego, świętego] (*chronos* – *kaïros*) oraz przestrzeni (tzw. *genius loci*).

Wkładem, jaki wnosi to studium, jest wprowadzenie aparatu kategoryjnego [aparatu pojęciowego, koncepcyjnego], który do metodologii badań tekstu artystycznego [literackiego] wnosi możliwość zróżnicowanego rozumienia [badania, eksplorowania] stopnia [miary] spirytualizacji [uduchowienia] w modelowaniu [formowaniu, kształtowaniu, stwarzaniu] podmiotu [przedmiotu, tematu] lirycznego lub epickiego oraz rzeczywistości literackiej.

[polski przekład: Marek Mariusz Tytko]

Słowa-klucze (po polsku) / Key words (in Polish):

Literatura słowacka, metodologia, duchowość i religijność, transcendencja / Transcendencja, duchowe (spirytualne, mistyczne), homo religiosus, homo spiritualis, homo spiritus, sacrum – profanum.

Bibliography / Literatúra / Bibliografia:

The Primary Bibliographical Sources / Pramene (primárne informačné pramene):

Dar. *Bibliofília Radvanského veršobrania, celoslovenského stretnutia autorov-evanjelikov*, edit. Slavomíra Očenášová-Štrbová, Univerzita Mateja Bela, Ústav vedy a výskumu, Banská Bystrica 2008.

Gáfrík M., *Koniec lásky: Antológia prózy zo slovenskej moderny*, Vydavateľstvo Matice slovenskej, Martin 2007.

Hviezdoslav [Országh P.], *Sonety*, [w:] *Hviezdoslav, Dielo I.*, S. Šmatlák (red.), Slovenský Tatran, Bratislava 1996, s. 337-350.

Hviezdoslav [Országh P.], *Dielo I.*, S. Šmatlák (red.), Slovenský Tatran, Bratislava 1996.

Kosorkin Š., *Zlomená duša*, [w:] M. Gáfrík, *Koniec lásky: Antológia prózy zo slovenskej moderny*, Vydavateľstvo Matice slovenskej, Martin 2007, s. 196-198.

Krasko I., *Nox et solitudo, Verše*, Tatran, Bratislava 1975, ss. 84.

Kukučín M., *Syn výtčnika I.*, Zlatý fond denníka SME r. 2009, http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1009/Kukucin_Syn-vytecnika-I [dostęp: 30.06.2010].

Kukučín M., *Keď báčik z Chochol'ova umrie*, Zlatý fond denníka SME r. 2010, http://zlatyfond.sme.sk/dielo/185/Kukucin_Keď-bacik-z-Chocholova-umrie [dostęp: 21.06.2013].

Lukáč E. B., *Sokratov pohár*, Slovenský spisovateľ, Bratislava 1989, ss. 200.

Rúfus M., *Báseň o dare*, [w:] *Dar. Bibliofília Radvanského veršobrania, celoslovenského stretnutia autorov-evanjelikov*, edit. Slavomíra Očenášová-Štrbová, Univerzita Mateja Bela, Ústav vedy a výskumu, Banská Bystrica 2008, s. 60.

Švantner F., *Dáma*. Tranoscius, Liptovský Mikuláš 1998.

Švantner F., *Kňaz*. [w:] *Dáma*, Tranoscius, Liptovský Mikuláš 1998, s. 109-148.

Švantner F., *Novely*, vol. I, Zlatý fond slovenskej literatúry, Tatran, Bratislava 1979.

Švantner F., *Prizraky*, [w:] *Novely*, vol. I, Zlatý fond slovenskej literatúry, Tatran, Bratislava 1979, s. 150-172.

Tajovský Gregor J., „*Hlucháň*“, [w:] *Horký chlieb a iné poviedky*, Mladé letá, Bratislava 1960, s. 168-181.

The Secondary Bibliographical Sources / Literatúra (Sekundárne informačné pramene):

- Biedermann H.**, *Lexikón symbolov*, Obzor, Bratislava 1992, ss. 375.
- Duchovný rozmer osobnosti: Interdisciplinárny prístup**, M. Stríženec (ed.), Ústav experimentálnej psychológie SAV, Bratislava 1997.
- František Švantner: Život a dielo**, J. Kuzmíková (ed.), Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava 2012, ss. 200.
- Hajdučeková I.**, *Sémanticko-semiotické využitie akustického fenoménu v novele F. Švantnera Prízraky*, „Slovenský jazyk a literatúra v škole“, roč. 54: 2007/2008, nr 9-10, s. 285-294.
- Hajdučeková I.**, *Evolučno-kreatívny prechod od fikcie k mýtu (F. Švantner: Prízraky)*, [w:] *Výraz a význam v jazyku*, D. Slančová (ved. red.) a J. Zimmermann (ved. red.), Filozofická fakulta PU v Prešove, Prešov 2008, s. 75-86.
- Hajdučeková I.**, *Filozofia kresťanského kríža v básnickom cykle P. O. Hviezdoslava Sonety*, „Slovenské pohľady na literatúru umenie a život“, roč. IV (4) + 127: 2011, nr 12, s. 79-83.
- Hajdučeková I.**, *Princíp "dvoch ciest" v románovom torze M. Kukučina Syn výtečníka*, „Zrkadlenie – Zrcadlenie“, česko-slovenská revue, roč. VIII (8): 2011, nr 4, s. 130-135.
- Hajdučeková I.**, *Kompozičné osobitosti christianizovaného mýtu v novele Františka Švantnera Kňaz*, [w:] *František Švantner: Život a dielo*, J. Kuzmíková (ed.), Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava 2012, s. 78-93.
- Heriban J.**, *Príručný lexikón biblických vied*, 3. opravené a doplnené vyd., Vydavateľstvo Don Bosco, Bratislava 1998.
- Komorovský J.**, *Psychologický typ „homo religiosus“*, [w:] *Duchovný rozmer osobnosti: Interdisciplinárny prístup*, M. Stríženec (ed.), Ústav experimentálnej psychológie SAV, Bratislava 1997, s. 15-21.
- Liba P.**, *Dostredivé priestory literatúry*, Vysoká škola pedagogická v Nitre, Nitra 1995.
- Míko F.**, *Od epiky k lyrice. Štylistické prierezy literatúrou*, Tatran, Bratislava 1973.
- Milčák M.**, *Mýtus a báseň (7 úvah o poézii)*, Modrý Peter, Levoča 2010.
- Milčák M.**, *O spiritualite básnického textu*, [w:] idem, *Mýtus a báseň (7 úvah o poézii)*, Modrý Peter, Levoča 2010, s. 34-46.
- O prekladoch Biblie do slovenčiny a do iných slovanských jazykov**, J. Doruľa (ed.), Slavistický kabinet SAV, Bratislava 1997.
- Palenčár M.**, *Religiozita a spiritualita*, „Studia Sieradzana“, r. 2012, nr 2, s. 54-62, ISSN 2299-2928 [online], www.studiasieradzana.pl/artykuly/2/54_62_palenciar.pdf [dostup: 16.06.2013].
- Plašienková Z.**, *Duchovnosť človeka v kontexte filozofických reflexii* [w:] *Duchovný rozmer osobnosti: Interdisciplinárny prístup*, M. Stríženec (ed.), Ústav experimentálnej psychológie SAV, Bratislava 1997, s. 1-14.
- Plašienková Z.**, *Na ceste s Teilhardom de Chardin*, Dobrá kniha, Tmava 2004, ss. 215.
- Rakús S.**, *Medzi mnohoznačnosťou a presnosťou*, Modrý Peter, Levoča 1993, ss. 119.
- Rakús S.**, *Medzi látkou a témou*, Modrý Peter, Levoča 2011, ss. 93.
- Ruščák F., Sabol J., Sabolová O.**, *Interpretačné variácie umeleckého textu*, Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta, Prešov 2005.
- Sabol J.**, *Z problematiky znakovosti biblického textu*, [w:] *O prekladoch Biblie do slovenčiny a do iných slovanských jazykov*, J. Doruľa (ed.), Slavistický kabinet SAV, Bratislava 1997, s. 123-134.
- Sabol J.**, *Lingvisticko-semiotické pohľady na biblické texty*, [w:] *Studia Academica Slovaca. 31, Prednášky 38.letnej školy slovenského jazyka a kultúry*, J. Mlacek (red.), Stimul, Bratislava 2002, s. 198-207.
- Sabol J., Sabolová O., Sersenová J.**, *Spiritualéma*, „Verbum“, roč. XXI (21): 2010, nr 1, s. 92-97.
- Sabolová O.**, *Lyrická a poetická hovorovosť Švantnerovej prózy*, [w:] Ruščák F., Sabol J., Sabolová O., *Interpretačné variácie umeleckého textu*, Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta, Prešov 2005, s. 276-296.
- Slovník spirituality**, Zost. S. de Fiore a T. Goffi, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 1999, ss. 1295.

Striženec M., *Spiritualita a jej zisťovanie*, „Človek a spoločnosť (internetový časopis pre pôvodné, teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied)“ [online], r. 8: 2005, nr 1, Spoločenský ústav SAV, Košice, <http://www.saske.sk/cas/archiv/1-2005/strizenec.html> [dostup: 12.03.2012].

Studia Academica Slovaca. 31, Prednášky 38. letnej školy slovenského jazyka a kultúry; J. Mlacek (red.), Stimul, Bratislava 2002.

Števček J., *Odhalenia Nevesty hôľ*, (*Otázky naturizmu*), „Literika“, r. 1: 1996, nr 3-4, s. 17-23.

Teilhard de Chardin P., *Božské prostredie. Esej o vnútornom živote*, Dobrá kniha, Tmava 1996.

Všeticka F., *Stavba prózy*, Vydavatelství Univerzity Palackého, Olomouc 1992, ss. 152.

Výraz a význam v jazyku, D. Slančová (ved. red.) a J. Zimmermann (ved. red.), Filozofická fakulta PU v Prešove, Prešov 2008.

Information about the Author (in English):

Paed Dr. Ivica Hajdučeková, Ph.D., studied Slovak language, literature, and music teaching in the Faculty of Education of Pavol Jozef Šafárik University in Košice. After years of teaching in secondary school, she worked at the Department of Slovak Studies, Slavonic Philologies, and Communication in the Faculty of Arts of Pavol Jozef Šafárik University in Košice as a head of the Section of Slovak Studies and literary scholarship. As a lecturer, she pursues literary scholarship (theory, methodology, semiotics). Her field of research includes Slovak literature of the period of realism and symbolism, as well as Slovak literature of the interwar period and didactics of literature. Her email address is [ivica.hajducekova\[at\]upjs.sk](mailto:ivica.hajducekova[at]upjs.sk)

Informacja o Autorce (po polsku) / Information about the Author in Polish:

PaedDr. Ivica Hajdučeková, Ph.D.: studiowała język słowacki i literaturę słowacką oraz wychowanie muzyczne na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Pawła Józefa Szafarika w Koszycach. Po latach pedagogicznej działalności w szkolnictwie średnim wyższego stopnia (szkolnictwie ponadgimnazjalnym) pracuje od r. 2006 w Katedrze Słowacyztyki, Filologii Słowiańskich i Komunikacji na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Pawła Józefa Szafarika w Koszycach, gdzie pełni funkcję kierowniczkę Zakładu Słowacyztyki i Literaturoznawstwa. Jako adiunkt dydaktyczny (wykładowca) zajmuje się wiedzą o literaturze (teorią, metodologią, semiotyką). W ramach badań literackich skupia się na słowackiej literaturze realizmu i symbolizmu, słowackiej literaturze międzywojennej oraz dydaktyce nauczania literatury. E-mail: [ivica.hajducekova\[at\]upjs.sk](mailto:ivica.hajducekova[at]upjs.sk)

[polski przekład: Marek Mariusz Tytko]

Informace o autorce (v češtině) / Information about the Author (in Czech):

PaedDr. Ivica Hajdučeková, Ph.D., vystudovala slovenský jazyk a literaturu a hudební výchovu na Pedagogické fakultě Univerzity Pavla Jozefa Šafarika v Košicích. Po letech pedagogického působení na vyšším stupni sekundárního vzdělávání působí od r. 2006 na Katedře slovakistiky, slovanských filologií a komunikace Filozofické fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafarika v Košicích, kde zastává funkci vedoucí oddělení slovakistiky a literární vědy. Jako odborná asistentka se věnuje literární vědě (teorii, metodologii, sémiotice). V rámci literárněvědného výzkumu se orientuje na slovenskou literaturu realismu a symbolismu, slovenskou meziválečnou literaturu a didaktiku vyučování literatury. E-mail: [ivica.hajducekova\[at\]upjs.sk](mailto:ivica.hajducekova[at]upjs.sk)

[český překlad: Libor Martinek]

Informácie o autorke (v slovenčine) / Information about the Author (in Slovak):

PaedDr. Ivica Hajdučeková, Ph.D.: vyštudovala slovenský jazyk a literatúru a hudobnú výchovu na Pedagogickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafarika v Košiciach. Po rokoch pedagogického pôsobenia na vyššom stupni sekundárneho vzdelávania pracuje od r. 2006 na Katedre slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafarika v Košiciach, kde zastáva funkciu vedúcej oddelenia slovakistiky a literárnej vedy. Ako odborná asistentka sa venuje literárnej vede (teórii, metodológii, semiotike). V rámci literárnovedného výskumu sa orientuje na

slovenskú literatúru realizmu a symbolizmu, slovenskú medzivojnovnú literatúru a didaktiku vyučovania literatúry. E-mail: ivica.hajducekova[at]upjs.sk

Информация об авторе (по-русски) / Information about the Author (in Russian):

Ивица Гайдучекова, Доктор педагогике, доктор философии / PhD: доктор, изучала словацкий язык и литературу, а также получила музыкальное образование на педагогическом отделении Университета Павла Йозефа Шафарика в Кошицах. Начиная с 2006 г., после преподавания в средней школе высшей ступени (послегимназимальное образование), работает на кафедре словастике, славянской филологии и коммуникаций на философском факультете Университета Павла Йозефа Шафарика в Кошицах, где руководит Институтом Словакии [изучения Словакии?] и Литературоведения. Как педагог-адъюнкт (преподаватель), занимается исследованием литературы (теория, методология, семиотика). Свои литературоведческие исследования сосредотачивает на словацкой литературе реализма и символизма, словацкой литературе междувоенного периода и методике изучения литературы. E-mail: ivica.hajducekova[at]upjs.sk

[Русский перевод: Надежда Георгиевна Колошук]

Інформація про автора / Довідка про автора (українською мовою) / Information about the Author (in Ukrainian):

Івица Гайдучекова, Доктор педагогії, доктор філософії / PhD: доктор, вивчала словацьку мову і літературу та отримала музичну освіту на педагогічному відділі Університету Павла Йозефа Шафарика в Кошицях. Із 2006 р., по кількох роках педагогічної діяльності в середній школі вищого ступеня (післягімназійна освіта), працює на кафедрі словастики, слов'янської філології та комунікацій на філософському факультеті в Університеті Павла Йозефа Шафарика в Кошицях, де виконує керівні функції на чолі Інституту Словаччини та Літературознавства. Як педагог-ад'юнкт (викладач), займається вивченням літератури (теорія, методологія, семіотика). У рамках літературознавчих досліджень зосереджена на словацькій літературі реалізму та символізму, словацькій літературі міжвоєнного періоду та методиці вивчення літератури. E-mail: ivica.hajducekova[at]upjs.sk

[Український переклад: Надія Георгіївна Колошук]

Звесткі пра аўтара (па-беларуску) / Information about the Author (in Belarusian):

Івица Гайдучэкава, PaedDr. Ph. D.: вивучала славацкую мову і літаратуру, а таксама музычнае выхаванне на педагагічным аддзяленні Універсітэта Паўла Юзэфа Шафарыка ў Кошыцах. Пасля шматгадовай педагагічнай дзейнасці ў сярэдняй школе вышэйшай ступені (паслягімназічная адукацыя) з 2006 г. працуе на кафедры славацкай, славянскай філалогіі і камунікацыі на філасофскім факультэце Універсітэта Паўла Юзэфа Шафарыка ў Кошыцах, дзе ўзначальвае кафедру славацкай і літаратурнаўства. У якасці ад'юнкта-дыдактыка (выкладчыка), займаецца вивучэннем літаратуры (тэорыя, метадалогія, семіётыка). У межах літаратурнаўчых даследаванняў засяроджвае ўвагу на славацкай літаратуры рэалізму і сімвалізму, славацкай літаратуры міжваеннага перыяду і метадыцы навучання літаратуры. E-mail: ivica.hajducekova[at]upjs.sk

[Глумачэнне на беларускую мову: Eugeniusz Pańkow i Olga Pańkowa]